

УДК 929:94 (477)

Бажан О. Г.

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-х РОКІВ

У статті розглядається проблема взаємовідносин радянської влади з творчою інтелігенцією та церквою в Україні по завершенні Другої світової війни.

Зменшення тиску партійно-державного керівництва на українське національно-культурне життя в роки Другої світової війни, що позначилося на патріотичних тенденціях у творчості письменників, художників, композиторів, істориків, збільшення представництва українців на всіх рівнях партійних і виконавчих структур, започаткування національних міністерств закордонних справ та оборони створювали передумови автономних настроїв в українському суспільстві, сприяли активізації суспільного розвитку в УРСР. З перемогою над фашистською Німеччиною населення сподівалось на певні поступки з боку командно-адміністративної системи в усіх сферах економічного, політичного й культурного життя країни. Стурбоване прагненням інтелігенції до лібералізації існуючого ладу, сталінське керівництво спрямовує свої зусилля на консервацію тоталітарного режиму в СРСР. Для відновлення старих радянських порядків, збереження особистої влади Й. Сталін вдається до потужної пропагандистської обробки населення, а також застосування терору. Посилення культу Сталіна, нагнітання атмосфери нетерпимості до всього, що не вписувалось у рамки офіційної доктрини, спостерігається в кожній союзній республіці. Основний ідеологічний контрудар сталінізм спрямовує на Україну, оскільки в період гітлерівської окупації республіка найбільше зазнала впливу західного «способу життя». Початок сталінського наступу в Україні припав на липень 1946 р., коли ЦК ВКП(б) ухвалив резолюцію про серйозні недоліки й помилки українських комуністів, звинувативши їх у недостатній увазі «до підбору й ідеологічно-політичного виховання

кадрів у галузі науки, літератури й мистецтва», де має місце «ворожа буржуазно-націоналістична ідеологія» [1; Ф. 1, оп. 1. спр. 727.-Арк. 109].

Здійснення ідеологічного контролю, проведення чисток у сфері культури Й. Сталін доручив найближчому соратнику секретарю ЦК ВКП(б) Андрію Жданову. Вістря політичної кампанії було спрямоване проти тих, хто прагнув лібералізації культурної атмосфери, тяжів до пошуку нових сфер і форм самореалізації в науці і творчості, захоплювався здобутками західної культури. Разом з тим кампанія передбачала широкую популяризацію досягнень радянської, насправді російської, культури й науки як альтернативи західній.

Своєрідним сигналом до початку політико-ідеологічної реакції у сфері культури, що отримала назву «ждановщини», стало прийняття в 1946 р. сумнозвісних постанов ЦК ВКП(б) «Про журнали "Звезда" і "Ленінград"», спрямованих проти творчості А. Ахматової та М. Зощенка, «Про кінофільм "Большая жизнь"». У руслі прийнятих у Москві рішень ЦК КП(б)У ухвалив ряд постанов, які стосувалися ситуації в українській радянській літературі та мистецтві: «Про перекручення і помилки у висвітленні історії української літератури» (серпень 1946 р.), «Про журнал сатири і гумору "Перець"» (вересень 1946 р.), «Про журнал "Вітчизна"» (вересень 1946 р.), «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи до його поліпшення» (вересень 1946 р.). У цих партійних документах зводились нанівець усі попередні здобутки національної культури, а українські письменники, художники, літературознавці й історики звинувачувались у «буржуазно-

му націоналізмі» та навмисному ігноруванні в художній творчості зображення сучасності. Всього за період з 1946 до 1951 р. було прийнято 12 постанов ідеологічного спрямування, які заклали основу для наступу на всі категорії творчої інтелігенції [1; Картотека постанов]. Практичне виконання партійних рішень забезпечувалося шляхом політичної цензури, обвинувальних вироків у доповідях на нарадах представників творчої інтелігенції, викривальних рецензій у пресі.

Реалізуючи новий курс партії в галузі культури, системою ідеологічного контролю були охоплені майже всі часописи, культурно-освітні установи, творчі спілки. Під гаслом боротьби за «викорінення всіх решток буржуазно-націоналістичної ідеології» у серпні 1946 р. на сторінках преси розпочалися цькування творчого доробку прозаїків А. Головка, О. Копиленка, О. Вишні, М. Стельмаха, Ю. Яновського, поетів М. Рильського, А. Малишка, С. Олійника. З позицій класовості й партійності на зборах художників Києва у жовтні 1946 р. піддано осуду визначних майстрів пензля М. Глуценка та М. Дерегуса.

Нарощування ідеологічного терору, загострення морально-політичної ситуації в республіці відбувається в період «правління» Л. Кагановича, який був призначений Й. Сталіним на посаду першого секретаря ЦК КП(б)У і обіймав її з березня по грудень 1947 р. У боротьбі з націоналістичними ухилами Л. Каганович використовував досвід, набутий ще в 20-ті роки, коли він уперше очолював республіканську партійну організацію. Відтоді нормою стосунків влади з інтелігенцією стали прямі погрози, залякування, ізоляція українських літераторів і митців від звичного для них національно-культурного середовища, адміністративне переведення їх до Москви, Ленінграда, інших міст Радянського Союзу.

Нова хвиля ідеологічної атаки сталінізму на українство була інспірована Л. Кагановичем вже весною 1947 р. У травні 1947 р. ним був підготовлений проект постанови ЦК КП(б)У «Про поліпшення ідейно-політичного виховання кадрів і про боротьбу проти проявів буржуазно-націоналістичної ідеології». Партійні резолюції дали поштовх не лише кампанії «критики» і «самокритики» в пресі, а й потягли за собою адміністративно-каральні заходи. За вісім місяців 1947 р. в республіці змінилося майже 38 % секретарів райкомів партії, 64 % голів виконкомів, дві третини директорів МТС, було притягнуто до кримінальної відповідальності понад 300 голів колгоспів.

Улітку 1947 р. злива нищівної критики переноситься на українських істориків С Білоусова,

К. Гуслистого, М. Петровського, М. Супруненка та інших. Серед принципових зауважень, висловлених у постанові ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР» від 29 серпня 1947 р., домінували звинувачення у висвітленні історії України ізолювано від історії інших народів СРСР, у відході від принципу партійності, дотриманні концепцій В. Антоновича та М. Грушевського [10, с 271].

Під пильним наглядом Л. Кагановича відбувся вересневий 1947 р. пленум правління Спілки письменників України, основним мотивом якого була критика «буржуазних перекручень у творах окремих письменників». Відвертому публічному цькуванню та остракізму були піддані М. Рильський (за твори «Мандрівка в молодість», «Київські октави»), Ю. Яновський (роман «Жива вода»), І. Сенченко (повість «Його покоління»), О. Довженко (кіносценарій «Україна в огні») [1; Ф. 1, оп. 23. спр. 5412.-Арк. 10].

Кампанія боротьби з українським націоналізмом, що завдяки Л. Кагановичу набула гіперболізованих розмірів, загрожувала «перемолоти» не тільки письменницький склад республіки, а й завдати непоправних втрат всьому українському народу. Сталін нарешті зрозумів, що найближчий соратник спровокував глибокий конфлікт з громадськістю республіки. З метою стабілізації політичної ситуації Л. Кагановича було відкликано з України. Виправити становище в УРСР знову було доручено М. Хрущову, який з 1938 р. по березень 1947 р. очолював республіканську партійну організацію. Завдяки рішучим діям нового керівника республіки кампанію шельмування і переслідування української інтелігенції вдалося на деякий час угамувати. Натомість з кінця 1948 р. в Україні розгортається кампанія боротьби з «низькопоклонством перед Заходом», а згодом з «космополітизмом». На думку верховодів Кремля, заплановані акції повинні були посилити культурну ізоляцію країни, розколоти інтелігенцію, протиставити її іншим соціальним групам суспільства, розпалити шовіністичні та антисемітські настрої, активізувати процеси русифікації.

Горезвісна кампанія боротьби з космополітизмом привела до нападок на діячів єврейської культури, яких звинувачували у пропаганді національного нігілізму та низькопоклонстві перед Заходом. Була навіть сфабрикована «змова» єврейської інтелігенції, в якій планувалося за допомогою «міжнародного єврейства» заволодіти Кримом і відокремитись від Радянського Союзу [8, с 6-19]. Протягом 1948-1952 рр. у зв'язку зі

«Справою Єврейського антифашистського комітету» (ЄАК), оголошеного сталінським режимом головним центром «єврейського націоналізму», було репресовано 18 єврейських письменників України (за так звану антирадянську націоналістичну діяльність на смертну кару було засуджено 1 особу, на 15 років виправно-трудова таборів - 5, на 10 років - 12 осіб) [9, с. 735].

Особливо посилилась антисемітська політика в УРСР після того, як влада в республіці в грудні 1949 р. перейшла до рук першого секретаря ЦК КП(б)У Леоніда Мельникова. Культивуючи в українському суспільстві антиєврейський психоз, він розпочав нову ідеологічну атаку на євреїв, котрі таврувалися республіканською пресою не тільки як «безродні космополіти», «єврейські буржуазні націоналісти», а ще як спекулянти і махінатори в економічній сфері. Масового характеру на початку 1950-х років набуло вигнання євреїв з центральних культурно-ідеологічних установ, редакцій газет, журналів, академічних інститутів, театрів. Упродовж кінця 1940-х - початку 50-х в УРСР під прес карально-репресивної машини потрапили десятки діячів єврейської культури: директор Кабінету з вивчення єврейської мови, літератури та фольклору АН УРСР, член-кореспондент АН УРСР, мовознавець І. Співак, письменники М. Альтман, Й. Бухбіндер, Д. Гофштейн, М. Талалаєвський та ін.

Окрім планомірної і систематичної боротьби з космополітизмом наприкінці 1940-х-на початку 1950-х років, сталінський режим продовжував практикувати періодичні викривальні кампанії проти творчої інтелігенції України. Поштовхом до чергової «проробки» української інтелігенції стала редакційна стаття газети «Правда» від 2 липня 1951 р. «Проти ідеологічних перекирвань у літературі». У поле зору московського критика потрапив «ідейно порочний» вірш В. Сосюри «Любіть Україну» та лібрето до опери «Богдан Хмельницький» К. Данькевича, в якому недостатньо розкривалася «прогресивна» роль російського царя. Реакція республіканського партійного керівництва на публікацію в центральній пресі була миттєвою. У цей час були піддані розносу члени Спілки письменників України М. Рильський, І. Вільде, П. Воронько, Ю. Яновський, А. Малишко, композитори Г. Верьовка, Б. Лятошинський, П. Майборода [1; Ф. 1, оп. 1, спр. 968.- Арк. 142].

Перманентні сталінські ідеологічні кампанії 1940-50-х років, що супроводжувались навішуванням націоналістичних ярликів, боротьбою з національними культурами, процесом русифікації в гуманітарній сфері, не могли зупинити ду-

ховний розвиток українського народу. Протягом першої половини 50-х років було зведено 1300 нових шкіл на 400 тисяч учнівських місць. У 1953 р. у республіці було здійснено перехід до обов'язкової семирічної освіти. Незважаючи на надмірну ідеологізованість, українська література поповнилася збіркою поезій М. Рильського «Троянди й виноград», циклом романів «Велика рідня», «Кров людська - не водиця», «Хліб і сіль» М. Стельмаха. У 1950 р. на екрани вийшов фільм-шедевр відомого українського кінорежисера І. Савченка «Тарас Шевченко».

Позитивні результати були досягнуті й українськими вченими. Попри всі труднощі післявоєнного періоду в республіці в 1946 р. було запущено перший в СРСР атомний реактор. Під керівництвом С. Лебедева в Інституті електротехніки в 1948-1950 рр. було виготовлено першу в Європі електронну цифрову обчислювальну машину. У 1949 р. в Інституті фізичної хімії ім. Л. Писаржевського вперше одержано важкий азот. Успішно в УРСР провадились дослідження в галузі сільськогосподарських, біологічних та медичних наук. Проте значної шкоди розвитку біологічних наук завдала «лисенківщина». Агробіолог Трохим Лисенко, що користувався особистою прихильністю Сталіна, оголосив ген міфічною частинкою. Після серпневої (1948 р.) сесії Всесоюзної академії сільськогосподарських наук почалися «чистки» серед біологів, які в проблемах генетики стояли на наукових позиціях. Жертвами «лисенківщини» стали академік УРСР М. Гришко, завідувач кафедри дарвінізму Київського університету професор С. Гершензон. У Харкові були звільнені з роботи завідувач кафедри генетики і дарвінізму місцевого університету професор І. Поляков і професор сільськогосподарського інституту С. Делоне [9, с. 743]. Розгром генетики спричинив тривале відставання радянської науки у цій галузі.

Згубні наслідки сталінської ідеологічної доктрини у перші повоєнні роки позначились і на державно-церковних відносинах. Партійно-радянське керівництво країни дуже непокоїли високий рівень релігійності населення, збільшення кількості віруючих, відновлення церков на окупованих східних теренах України під час Другої світової війни. За даними Ради у справах православної церкви при Раднаркомі СРСР, на липень 1945 р. в країні налічувалось 10243 церкви та молитовні будинки, з них 6072 функціонувало в Україні (для порівняння: в РРФСР діяло 2297, у Білорусії - 633, Молдові - 615, Прибалтиці - 343, інших республіках СРСР - 83 православні храми). Зокрема, в період фашистської

окупації мало місце масове відкриття церков у Вінницькій (822), Київській (604), Рівненській (438), Чернігівській (410), Полтавській (347) областях [2; Ф. 6991, оп. 1, спр. 30-Арк. 73-73 зв.]. На 1 січня 1950 р. їх число зросло до 9086 одиниць за рахунок «возз'єднання» УГКЦ з РПЦ, оскільки впродовж 1944-1947 рр. з дозволу влади було відкрито лише 48 нових церков [4, с. 211]. За таких обставин спонтанно сформована мережа православних інституцій в Україні була негайно піддана «критичному перегляду» з боку республіканських партійних органів. Уже травневий (1946 р.) пленум ЦК КП(б) вимагав від партійних організацій республіки поліпшити зміст природничо-наукової пропаганди, сприяти «боротьбі проти залишків темряви, забобонів, безкультурності та неучтв» [7, с. 237]. Згодом наступ на церкву зі сфери ідейних дискусій було зміщено в площину систематичних переслідувань священнослужителів і віруючих, скорочення релігійних громад, закриття храмів. Про шляхи реалізації «нового курсу» стосовно релігії йшлося на нараді уповноважених Ради у справах РПЦ у Києві в грудні 1948 р. У прийнятих на нараді планах заходів органів державного контролю за релігією і церквою в Україні передбачалось прискорене звільнення церковними громадами всіх громадських приміщень, зайнятих під молитовні будинки в період війни, вивчення складу духовенства, особливо з числа висвячених у часи фашистської окупації. У ході здійснення цієї акції впродовж 1948-1950 рр. у східних областях України було закрито понад 500 церков, що аргументувалося «порушенням релігійного законодавства» і «байдужістю населення до релігії». Водночас Рада Міністрів СРСР вжила більш жорстких заходів щодо обмеження діяльності Православної церкви. Згідно з прийнятими інструкціями підлягали зняттю з реєстрації церкви, в яких через відсутність священника служби не провадились протягом 6-12 місяців; духовенству категорично заборонялося відправляти богослужіння поза межами храмів, провадити хресні ходи, крім пасхальних, та ін.

Однією з перешкод на шляху радянської західноукраїнських земель партійно-державне керівництво вважало існування Української греко-католицької церкви (УГКЦ), яка з часів Берестейської унії 1596 р. залишалась носієм української національної ідеї, могутнім фактором впливу на самосвідомість населення західних теренів України, помітним явищем не лише в релігійному, а й у суспільно-політичному житті регіону. Однак комуністичні зверхники Москви та Києва вважали УГКЦ колаборантом, аргументу-

ючи це тим, що всі 32 делегатури дистрикту «Галичина» очолювали уніатські священники, що Церква брала участь у формуванні української дивізії «Галичина» у складі вермахту, мала тісні контакти з німецькою окупаційною адміністрацією, активно і послідовно підтримувала Організацію українських націоналістів, Українську повстанську армію [6, с. 416]. Відкидаючи звинувачення у мнимих гріхах колаборації і прагнучи зберегти свою Церкву, у складі якої функціонувало понад 3 тис. парафій, близько 4,5 тис. храмів, що об'єднували майже 4,3 млн вірних, керівництво УГКЦ постійно шукало контактів з вищими органами політичної влади та державного управління СРСР. У жовтні 1944 р. митрополит Андрей Шептицький надіслав листа до Ради у справах релігій при уряді СРСР, в якому він висловив готовність співпрацювати з радянською владою. Але порозумітися главі УГКЦ з кураторами церкви так і не вдалося. Незабаром, 1 листопада 1944 р., митрополит помер. Його похорон перетворився на демонстрацію величчя УГКЦ, духовної та етнічної консолідації населення Західної України. Наступником владики став Йосип Сліпий. У своєму зверненні «До духовенства і віруючих» він закликав УПА до припинення збройної боротьби. Уже в грудні 1944 року митрополит Йосип Сліпий направив до Москви повноважну делегацію, якій доручив запевнити Раду у справах релігій при РНК СРСР в тому, що УГКЦ завжди стоятиме на позиціях дотримання радянських законів, сприятиме миру і злагоди в державі [3; Ф. 103, папка «Релігія». Спр. 6.-Арк. 58]. Після консультацій з В. Молотовим і М. Хрущовим, головою Ради у справах релігій при уряді СРСР І. Полянським отримали від Радянського уряду запевнення, що УГКЦ не матиме перешкод у своїй діяльності. Очевидно, Й. Сталін та його найближче оточення у зв'язку з війною не хотіли вступати у відкритий конфлікт з УГКЦ, сподіваючись ретельно підготувати план повної ліквідації УГКЦ.

Сценарій розчинення УГКЦ у структурі РПЦ шляхом так званого возз'єднання почав утілюватися в життя у квітні 1945 р. коли республіканські газети, журнали, радіо розпочали кампанію дискредитації Церкви, звинувачуючи її в підпорядкованості «профашистському» Ватикану, в ідейній та моральній підтримці «буржуазно-націоналістичного підпілля».

Слідом за шквалом викривальних статей та промов 11 квітня 1945 р. у Львові, Станіславі (тепер Івано-Франківськ) й Тернополі розпочались арешти єпископів та духовенства, що не побажали здійснити «добровільний перехід» у лоно

Російської православної церкви. За ґратами опинилися всі ієрархи УГКЦ на чолі з митрополитом Й. Сліпим.

Прагнення надати форсованому опрацюванню краю правове оформлення спонукало сталінський режим 28 травня 1945 р. у Львові утворити Центральну ініціативну групу з возз'єднання Греко-католицької церкви з Православною. До неї увійшли затероризовані владою священники УГКЦ Г. Костельник, А. Пельвецький, М. Мельник, які в листі до Раднаркому УРСР висловили бажання здійснити розрив унії з Римом та приєднатися до РПЦ.

8-10 березня 1946 р. ініціативна група на чолі з Г. Котельником у храмі святого Юра у Львові скликала Собор, на якому 216 делегатів та 19 мирян ухвалили постанову про саморозпуск УГКЦ.

Результатом насильницького витіснення УГКЦ із західноукраїнських земель стало закриття чи перейменування на православні 3040 греко-католицьких парафій, 2959 храмів, 48 монастирів, ліквідація Богословської греко-католицької академії, двох семінарій, 9900 нижчих та 380 середніх католицьких шкіл. Упродовж 1946-1950 рр. репресіям було піддано 344 діячі культу, з яких повернулися з таборів на грудень 1956 р. 267 чоловік [1; Ф. 1, оп. 24. спр. 4263.-Арк. 204]. Майже 20 років карався в радянських концтаборах митрополит Й. Сліпий, який виїшов на волю 26 січня 1963 р. завдяки клопотанню Ватикану перед урядом СРСР, після чого виїхав до Риму.

Переслідувана, поставлена поза законом та загнана у підпілля Українська греко-католицька церква стала найбільшою забороненою конфесією в СРСР.

Нагромаджений досвід нищення УГКЦ на західноукраїнських теренах було використано радянською владою і на Закарпатті. Навернення греко-католиків Закарпаття в православ'я за сприяння Ради у справах релігій при уряді СРСР тривало впродовж 1947-1949 років. Щоб забезпечити «масовий відхід» католиків східного обряду від Ужгородської унії 1646 р. партійні органи та підпорядковані їм силові структури не гребували навіть політичними вбивствами. 27 жовтня 1947 р. на єпископа Мукачівської єпархії Теодора Ромжу, який чинив активний опір приєднанню греко-католиків до православ'я, було вчинено замах (навмисна дорожня аварія), після чого потерпілого було отруєно в лікарні. Наступні кроки влади і органів МДБ спрямовувалися на закриття греко-католицьких церков у Мукачівській єпархії та арешти 50 «неблагонадійних»

священиків. Виконання «Календарного плану проведення заходів з ліквідації греко-католицької церкви у Закарпатській області УРСР», передбаченого Радою у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР на період з квітня по червень 1948 р., завершилося лише 29 червня 1949 р., коли 35 «слухняних» закарпатських греко-католицьких священників проголосили ліквідацію Ужгородської унії 1646 р. та висловили бажання возз'єднатися з Російською православною церквою [5, с. 406-418].

Водночас акції розгрому УГКЦ було перенесено за межі України до Румунії та Чехословаччини.

У розряд ворожих до радянської влади потрапила й відроджена під час Другої світової війни Українська автокефальна православна церква. Єпископат і значна частина рядового духовенства УАПЦ, за винятком митрополита Феофіла Булдовського, який, не покаючись, помер у тюремній лікарні, змушена була виїхати за кордон. Іншій частині духовенства, що не залишила Батьківщину, було запропоновано пройти так звану процедуру «очищення» від автокефалізму, привселюдно осудити послідовників митрополита Полікарпа (Сікорського) і «возз'єднатися» з російським православ'ям. «Невозз'єднаних» священників чекали значні терміни заслання і тривала нелегальна душпастирська діяльність.

Всупереч духовним запитам віруючих під різними приводами здійснювалось поступове зменшення римо-католицьких громад. Однак це не призвело до повного занепаду Римо-католицької церкви в Україні. У 50-х роках, після Львівського (1946 р.) та Ужгородського (1948 р.) Соборів, у костьоли прийшло чимало католиків східного обряду. Високу активність виявляли католицькі священники. Незважаючи на свою незначну кількість, вони встигали правити служби у кількох приходах, не полишали зв'язків зі Святим престолом у Римі.

Кампанія боротьби з «космополітами», що мала яскраво виражену антисемітську спрямованість, призвела до закриття синагог, звуження практичної діяльності юдейських релігійних громад в Україні.

У післявоєнний період влада всіляко намагалася підпорядкувати собі духовний центр баптистів, використати його в конкретних політичних цілях. Ще в 1944 р. під тиском вищого політичного керівництва та Ради у справах релігійних культів при РНК СРСР пройшло об'єднання двох великих релігійних течій і створено Союз євангельських християн-баптистів. Штучність такого об'єднання цілком усвідомлювали й функціонери Ради у справах релігійних культів, які по-

відомляли керівництво про те, що більшість віруючих баптистів та євангельських християн йшли на утворення «Союзу» з великою неохотою. У 1945 р. було здійснено чергову політичну акцію: приєднання значної частини п'ятидесятників до Союзу євангельських християн-баптистів (ЄХБ). Це викликало широке невдоволення віруючих. Однак вердикт радянських владних структур не залишав ніякого шляху до відступу. Грубе втручання державних органів у справи церкви призвело до першого серйозного розколу в ЄХБ. Група баптистів, що виступила проти політичних експериментів, вийшла з ЄХБ і утворила нелегальну релігійну баптистську організацію, прибравши собі назву «чистих баптистів». Проти об'єднання виступала також значна частина п'ятидесятників, які продовжували дотри-

муватись власної догматики, не визнавали радянського законодавства про культу і відмовлялися від служби в армії.

Досвід державної політики у сфері релігійного життя впродовж першого повоєнного десятиліття свідчив про те, що певна лібералізація взаємин з Російською православною церквою, іншими «лояльними» об'єднаннями поєднувалася з активним нищенням українських національних церков і тих релігійних угруповань, що не хотіли йти на співпрацю з режимом. У цілому духовний розвиток українського народу в другій половині 40-х років супроводжувався перманентними кампаніями морально-політичного тиску сталінського режиму на суспільство, гоніннями на інтелігенцію, наростанням русифікаторських тенденцій в культурній сфері.

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України.
2. Державний архів Російської Федерації.
3. Науковий архів міжнародної просвітницької організації «Меморіал».
4. *Войналович В.* Наступ на етноконфесійні осередки як один із засобів здійснення національної політики в Україні (друга половина 40-х - 50-ті роки XX ст.) // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ.- 1997.-№ 1/2.
5. *Волошин Ю.* Ліквідація Ужгородської унії (1948) // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ.- 1999.-№ 1/2.
6. *Марчук В.* Українська греко-католицька церква у 1941—1944 рр. // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Збірник статей.- Вип. 11.- К., 2000.
7. *Пащенко В.* Православ'я в новітній історії України.- Полтава, 1997.
8. *Пристайко В., Пищенко О., Шаповал Ю.* Справа Єврейського антифашистського комітету // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ.- 1998.-№s.
9. Політичний терор і тероризм в Україні XIX-XX ст. Історичні нариси- К., 2002.
10. *Шаповал Ю. І.* Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії.- К., 1993.

О. Bazhan

PECULIARITY'S NATIONAL CULTURED LIFE OF UKRAINE IN THE SECOND HALF 1940 YEARS

In the article the problem are regarded relations soviet power with the creative intellectuals and the church in Ukraine after Second World War.